

Петя Бояджиева/ Petya Boyadzhieva
Веселин Василев / Veselin Vasilev

**ИДЕНТИЧНОСТ В „БАНАТСКИТЕ“ СЕЛА
В СЕВЕРНА БЪЛГАРИЯ. ИСТОРИКО-ГЕОГРАФСКИ
И КУЛТУРНО-ПОЛИТИЧЕСКИ АСПЕКТИ.
РОЛЯТА НА КУЛТУРНИТЕ ИНСТИТУЦИИ,
МЕСТНИТЕ ВЛАСТИ И НЕПРАВИТЕЛСТВЕНИЯ
СЕКТОР**

**Identity in the “Banat” Villages in Northern Bulgaria:
Historical, Geographical, Cultural, and Political Aspects.
The Role of Cultural Institutions, Local Authorities,
and the Non-Governmental Sector**

Abstract: The report deals with the processes of protection and development of the Banat Bulgarians' identity in the villages of Dragomirovo, Asenovo, Gostilya, Bregare and Bardarski Geran through their historical, geographical, cultural, and political aspects. More precisely, it considers the extent to which modern local institutions, especially cultural ones, affect these processes. The methodology used, based on both theoretical and field studies, presents results which argue not so much for a limited role of local institutions as for self-initiative and for the existence of a particular local village ethos. The biggest issue regarding the protection of local identity is widely considered by the locals to be the region's depopulation.

Keywords: Banat Bulgarians; villages; aspects; cultural institutions.

Настоящият текст разглежда процесите на формиране, опазване и развитие на идентичността на банатските българи в селата Драгомирово, Асеново, Гостиля, Брегаре и Бърдарски геран през техните историко-географски и културно-политически аспекти. По-конкретно, доколко местните музеи, читалища, училища, църковни общности, кметства, общини, неправителствени организации, и др. чрез своите социални връзки, социален капитал влияят върху тези процеси и доколко навлизането на други културни практики и ценности, свързани с глобализацията, европейската интеграция, имиграцията вътре в България е предизвикателство за тях.

Подобно разглеждане на ролята на местните културни институции е новост и при изследванията на класически етнически и национални малцинства. Фреюте-Ракаускиене, Сасункевич и Шлиаваите изследват как националните

културни институции в чужбина и националните политики на Полша участват в конструирането на чувството за етническа принадлежност. Познавайки се на предишни изследвания на Брубакер и Ческин, те приемат, че идентичността се формира с политики на местната държава, на държавата на произход¹, както и от наднационални организации като Европейския съюз^{2, 3}. Изследвайки национализма на местно ниво в Канада, Д. Буржоа и И. Буржоа обясняват идентичността като функция на регионалните граници и на местните институции в концепцията на „административен национализъм“⁴.

Такъв метод на изследване на местните културни институции, както и на местните власти и неправителствен сектор има и известни ограничения. В изследване върху начините за налагане на европейската идентичност, нейните култура и идентичност във Федерална република Германия Чекъл обединява конструктивистките идеи за „социална дифузия“ с възможностите особено на държавни институции да налагат културни норми в модел на „агент–принципал“. По този начин той комбинира и допълва двата подхода, като слага ограничението на местните и национални институции в налагането на наднационалната „европейска идентичност“ в Германия от страна на европейският елит, както и ограничението на „географското“ разбиране на модела „принципал–агент“ от страна на възможността културната близост да ускори социалната дифузия въпреки административните действия, практики и норми на местно ниво⁵. Подобен модел се използва от Кукуцаки-Моние, за да създаде цялостно разглеждане на националната идентичност – вземайки предвид културните практики и ролята на културните и политическите институции⁶.

Прилагането на модела за разглеждане на местните културните институции, власти и неправителствения сектор като формиращи местната идентичност в настоящата статия е на база теренно проучване, проведено в селата Драгомирово, Асеново, Гостиля, Брегаре и Бърдарски геран от 17.02.2023 до 19.02.2023 г. – по време на подготовката и провеждането на местните фестивали „Фършанги“ и „Цурки“.

Теренното проучване има за цел да осигури по-високи нива на отговори, както и да осигури по-висока валидност на отговорите, свързани с допълнително напътстване от страна на интервюиращия, възможност за задълбочени интервюта и т.н. Методът „лице-в-лице“ осигурява възможност за доуточняващи въпроси и моментално тестване валидността на отговорите на респондентите. Той се счита за високоефективен модел на събиране на първични данни, но е свързан с високи разходи за администрирането му⁷.

Данните са агрегирани за всички населени места и респонденти като личните данни са изтрети. Използването на такъв метод защити личните данни на респондентите, особено на изразеното от тях мнение. Този подход е възможен и заради сходните характеристики на селата и техните институции като брой и функции.

Теренното проучване предполага и високи нива на съвпадение между отговорите както между двете основни групи респонденти – на представители

на културни институции и на представителите на местното население, така и вътре в тях. Това е заради намаляващия брой на местното население, говорещо за повече връзки, повече общуване в самата местна общност, така и заради гъстата мрежа на културни институции.

Теренното проучване се базира на почти пълно представителство от потенциални респонденти, свързани с културните институции в банатските села в Северна България. Отговорите от местните жители се приемат на принципа на случайната извадка, а при възможност – недискриминативен и експоненциален „метод на снежната топка“, при който всеки респондент насочва терения екип към следващия респондент.

Таблица 1. География на културните институции, местни власти и неправителствен сектор в селата Драгомирово, Асеново, Гостиля, Брегаре и Бърдарски геран

	Драгомирово	Асеново	Гостиля	Брегаре	Бърдарски геран
Кметство	1	1	1	1	1
Църква (католическа)	2	1	1	1	1 (и 1 затворена „Немска църква“)
Църква (православна)	1	1 (камбанария)	0	1	0
Читалище	1	1	1	1	1
Музей	0	1 (експозиция)	0	1	1
НПО	0	0	0	0	1, клон на национална НПО

Източник: собствена компилация

Таблица 2. Въпросник към представителите на културните институции

1.	Откъде получавате най-сериозна подкрепа за запазването на местната идентичност? (ЕС, централна власт, друга държава, местна, самоинициатива, друг отговор, „не мога да отговоря“)
2.	Кой фактор е най-важен за подкрепата на местната идентичност? (финансиране; дух и традиция в културните институции; административни процедури; подкрепа от институции и централна власт)

3.	Кой от долуизборените фактори има най-негативно влияние върху „банатската идентичност“ в България? (глобализация, свободно пътуване; европейска интеграция; загубата на връзка с Банат; изместването на местното наречие от страна на български книжовен език и други местни наречия; друг отговор; „не мога да отговоря“)
----	--

Източник: собствена компилация

Таблица 3. Въпросник към представители на местните общности

1.	Как определяте своята идентичност?
2.	Участвате ли в дейностите на местните културни институции? Коя?
3.	С кое бихте характеризирали региона културно?
4.	Откъде получавате най-сериозна подкрепа за запазването на местната идентичност? (църква, читалище, др.)
5.	Откъде получавате най-сериозна подкрепа за запазването на местната идентичност географски? (ЕС, централна власт, друга държава, местна, самоинициатива, друг отговор; „не мога да отговоря“)
6.	Кой фактор е най-важен за подкрепата на местната идентичност? (финансиране; дух и традиция в културните институции; административни процедури; подкрепа от институции и централна власт)
7.	Кой от долуизборените фактори има най-негативно влияние върху „банатската идентичност“ в България? (глобализация, свободно пътуване; европейска интеграция; загубата на връзка с Банат; изместването на местното наречие от страна на български книжовен език и други местни наречия; друг отговор; „не мога да отговоря“)

Източник: собствена компилация

Резултати и анализи

Теренното проучване достигна високи нива на отговори и от двете целеви групи – на представителите на институциите и на самото местно население. В допълнение бяха регистрирани минимални проблеми при отговарянето на въпросите и не бяха – множество допълнителни разяснения. В този ред на мисли, може да се приеме, че проучването достигна нива на обективност, които оправдаха използването на метода „лице-в-лице“.

Въпреки това, резултатите на изследването не могат да бъдат меродавни, поради факта, че обезлюдяването на селата се оказва най-същественият фактор. Изключение прави с. Брегаре, където кметът на селото предоставя силна подкрепа за тази идентичност, подпомагайки издаването на етнологически студии, кооперацията работи с множество институции и с централната власт за запазването на идентичността на банатските българи.

Не е учудващо, че най-голямото от посочените села – Бърдарски геран – с население между 400 и 600 души според оценката на местните има най-голяма роля по отношение на културните институции. Селото разполага с музей и клон на неправителствена организация, която осъществява връзка както меж-

ду банатските села в България, така и в чужбина. Въпреки това и Бърдарски геран, както и останалите села е отдалечено от големи градски центрове, където може да се намери работа.

След проведеното анкетно теренно проучване на 18.02.2023 г. в село Бърдарски геран става ясно, че най-голяма дейност по опазване и предаване на банатската културна идентичност има читалището в селото, което се грижи за провеждането на културните, кулинарните фестивали съвместно с местната администрация, която активно работи с областната администрация в това направление. Сред инициативите на читалището са провеждане и организиране на културния банатски фестивал „Фършанги“. По време на „Фършанги“ се представят традиционни банатски песни, танци, традиционни кулинарни продукти, по време на фестивала е характерно мъжете да се обличат с женски дрехи, и обратното.

В края на лятото се провежда и бал панаир по случай годишнината на селото. Представят се традиционни банатски носии и танци, както и традиционната банатска кулинария. Местните самоопределят спецификата на кухнята си като близка с немската и унгарската. В бала участват различни етнографски фолклорни групи от румънски Банат.

В Бърдарски геран има и танцов състав, изпълняват се и традиционни банатски песни. Преди години читалището провежда и литературни събития. Сега на тяхно място всяко лято се провежда детски лагер от страна на читалището. Там се събират деца, които за две седмици посещават селото с цел да им бъде предадена банатската култура в нейния автентичен вид.

Селото поддържа връзки с румънски и унгарски Банат, а по-малко с банатската диаспора в сръбските територии, поради нетолерантната политика на сръбските власти – все по-малко банатски българи се определят като такива в Република Сърбия според интервюираните. Финансирането на фестивалите и културните събития е предимно със собствени събрани средства, по-малко от държавната власт, а по европейски проекти не са получавали финанси. Важно е да се отбележи обаче, че общинската власт подкрепя всички местни фестивали. Съществуват местни инициативни групи (МИГ), които подпомагат културната дейност.

Самофинансирането се осъществява чрез средствата от продажбата на традиционните им кулинарни продукти, които се отглеждат в комунална градина, създадена и обработвана от читалището. Повишаването на материалната база също се осъществява предимно на доброволни начала – като ремонта на библиотеката към читалището. Има и голям интерес към библиотеката – има редовни читатели на книги в селото.

На базата на теренното проучване и проведените анкети става ясно, че населението в Бърдарски геран има позитивно отношение към кмета и местната власт, към дейността на читалището, определя църквата и католическата религия като фактор, който съхранява културната идентичност. Действащата църква се посещава предимно от възрастното поколение. Местните споделят,

че преди 30 години е била пълна, сега посещенията са повлияни от тенденцията за обезлюдяване. Ремонтът на църквата се осъществява с финансиране от страна на немската католическа общност в Европа. Финансирането за църквата идва предимно от чужбина. Определят Католическата църква като една от основните институции, поддържаща вярата сред тях, но населението в селото не я посещава често. На църковни празници църквата се посещава от повече хора. Допълнително се събират дарения за възстановяването на изоставената немска църква. Свещеникът, който обслужва селото, живее във Враца и отслужва литургии четвъртък и неделя.

Населението е ангажирано с участие в местни културни дейности, притежава самочувствие за западна католическа култура в резултат на тяхната история в рамките на Австро-Унгарската империя. В селото все още банатските българи говорят своето книжовно наречие – банашки, което се запазва в семейството, рода. Говори се и от подрастващите, като при най-малките деца се наблюдава неговата замяна с българското книжовно наречие.

В с. Асеново, община Стражица, също се наблюдава процес на обезлюдяване и миграция към по-големите административни области. Разполага с една католическа църква, едно читалище, кметство и един музей – експонат. Към днешна дата населението там е около 200 жители. Преобладаваща част от него е с банатска идентичност, има и няколко православни семейства, също така и смесени бракове между двете общности. В селото няма православна църква или джамия. Отношението на населението към католическата религия и църква е позитивно, интерес към редовните литургии всяка неделя имат само около 25–30 човека – църквата не се посещава масово. Църквата в селото се обслужва от свещеник, който живее в Плевен.

Католическата църква се поддържа от енорията и не получава финансиране от централната или местната власт. Даренията са малко и трудно стигат за поддържане на материалната база на църквата. Постъпленията са главно от полски и чуждестранни организации, които търсят дарители сред католическата общност. Събраните средства се разпределят към католическата общност в места, където местната църква не може да се издържа сама.

Организиран се културни фестивали и събития с цел запазване на идентичността. Читалището е възприемано като изключително дейно в това направление от местните. Селото често е посещавано от жители на село Винга и на други селища на банатски българи в Румъния. Има и добра комуникация с останалите банатски села в региона. В Асеново все още се използва банатския книжовен език. Фестивалите и събитията се радват на голям интерес и посещаемост. След проведеното анкетно проучване в селото става ясно, че населението там има силна привързаност към културата и религията си, определени и като основни фактори, наред с езика, стимулиращи опазването на културните и религиозните им особености.

Село Гостиля е католическо, намира се в община Долна Митрополия, област Плевен. То е почти обезлюдено – с под 150 регистрирани жители, което

влият негативно върху съхраняването на културната идентичност. Разполага с една католическа църква, едно читалище, което се включва в местни инициативи. Местната идентичност и нейното самоизразяване са в период на замиране, поради процеса на обезлюдяване. На 18 юни всяка година се провежда празник на църквата, посещаван от жителите на другите банатски села в региона. Селото участва в една от местните инициативни групи (МИГ) в проект за запазване на традициите и обичаите на банатските българи.

Село Брегаре, община Долна Митрополия, област Плевен, е със смесено население, преобладават православните християни. Разполага с кметство, читалище, православна църква и православен манастир. Има и католическа църква. Селото е добре поддържано, с прави и чисти улици. Жителите са преселници от Врачанския Балкан. Селото е регистрирано през 1878 г. Местната власт подпомага дейността на църквата с нужната административна подкрепа, както и с помощ на доброволни начала свързана с подобряване на материалната база на институциите там.

Според местните централната власт не отделя много голям капитал за финансиране на културните и църковните дейности в село Брегаре, такова финансиране се осъществява предимно чрез дарения. Жителите и местната власт поддържат връзки с румънски Банат. Католическата църква „Света Богородица“ е открита преди православната, защото в миналото българите с банатска идентичност са били повече. Православната църква е открита през 1912 г. Към нея има действащи обреден дом и малък музей, който представя историята на селото, главно чрез снимков материал. Поддържат се предимно от дарители и миряни, като дейността по ремонтните дейности се осъществява на доброволни начала от жителите в селото.

Читалището разполага с литература и книги. След проведеното анкетно проучване става ясно, че към този момент малко от хората с банатска идентичност използват своето книжовно наречие. Провеждат се културни фестивали и се честват национални празници. Финансирането се осъществява от община Долна Митрополия.

В момента жителите са около 520 души. Респондентите сочат, че имат отношение към религията и културата си, но процесите на обезлюдяване влияят негативно върху опитите за тяхното опазване. В момента се извършва строеж на полски православен манастир с църква „Св. Йоан Предтеча“. Селото разполага с двама православни свещеници, които обслужват и двете църкви и живеят на място в селото.

Ролята на местните институции, включително и културните, в запазването и развитието на местната идентичност у банатските българи определено е съществена. Местните имат силно развито самосъзнание за различна идентичност спрямо другите български подидентичности. Теренното проучване показва, че за нейното опазване и развитие самоинициативата на местните е основен фактор за работата на институциите. Самоинициативата и самофинансирането, както и културата на самоинициативата водят същевременно до

липсата на сериозна подкрепа от страна на ЕС и от централната власт, тъй като такава дори не е търсена.

Финансирането идва от Католическата църква, но основно по религиозна, а не по културна линия. Църквата участва главно чрез ордените на францисканците и пасионистите. Католическата църква е канена на събитията на местната общност. До някаква степен обаче свещениците са отдалечени от своите паства, тъй като са чужденци и не живеят на място, а посещават селата за служби. Донякъде това се изменя заради социалната функция, поета от Католическата църква – свещениците посещават болни хора, деца и координират дарения от католически благотворителни организации. Финансовата подкрепа през благотворителните организации, които подкрепят и малки инфраструктурни проекти по поддръжка на църквите и домовете на енорийските свещеници, идва главно от Европа и особено от Германия. По-скоро Румъния може да се смята за държава, която подкрепя банатската идентичност, тъй като има редовни посещения и културен обмен с представители от банатските села там – основно Винга и Стар Бешенов.

Въпреки че и местната власт има доста ограничено финансово участие, нивото на задоволеност от нейната подкрепа от страна на местното население е високо. Подобно е и отношението към местните читалища.

Определено най-големият проблем е депопулацията, свързана с миграцията. Тя води до разкъсване на културните връзки главно по поколенчески принцип – миграцията засяга младите и те по механичен начин са отделени от възможността да участват и пресъздават обичаите на банатските български села.

БЕЛЕЖКИ/NOTES

¹ **Brubacker, R.** Nationalism Reframed: Nationhood and the National Question in the New Europe. Cambridge, 1996.

² **Cheskin, A.** Identity and Integration of Russian Speakers in the Baltic States: A Framework for Analysis. *Ethnopolitics*, 14/1, (2015), 72–93.

³ **Frėjutė-Rakauskienė, M., Sasunkevich, O. & Šliavaitė, K.** Polish Ethnic Minority in Belarus and Lithuania: Politics, Institutions, and Identities. *Nationalities Papers*, 49/6, (2021), 1132–1149.

⁴ **Bourgeois, D. & Bourgeois, Y.** Territory, institutions and national identity: The case of Acadians in Greater Moncton, Canada. – *Urban Studies*, 42 (7), (2005), 1123–1138.

⁵ **Checkel, J.** Norms, Institutions, and National Identity in Contemporary Europe. – *International Studies Quarterly*, 43/1, (1999), 83–114.

⁶ **Koukoutsaki-Monnier, A.** Understanding national identity: Between culture and institutions. *American Journal of Cultural Sociology*, 3, (2015), 65–88.

⁷ **McGuirk, P. M. & O'Neill, P.** Using questionnaires in qualitative human geography. < <https://ro.uow.edu.au/sspapers/2518/> 29.01.2024 >

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

Bourgeois, D. & Bourgeois, Y. Territory, institutions and national identity: The case of Acadians in Greater Moncton, Canada. – *Urban Studies*, 42 (7), (2005), 1123–1138.

Brubaker, R. *Nationalism Reframed: Nationhood and the National Question in the New Europe*. Cambridge, 1996.

Checkel, J. Norms, Institutions, and National Identity in Contemporary Europe. – *International Studies Quarterly*, 43/1, (1999), 83–114.

Cheskin, A. Identity and Integration of Russian Speakers in the Baltic States: A Framework for Analysis. *Ethnopolitics*, 14/1, (2015), 72–93.

Frėjutė-Rakauskienė, M., Sasunkevich, O. & Šliavaitė, K. Polish Ethnic Minority in Belarus and Lithuania: Politics, Institutions, and Identities. *Nationalities Papers*, 49/6, (2021), 1132–1149.

Koukoutsaki-Monnier, A. Understanding national identity: Between culture and institutions. *American Journal of Cultural Sociology*, 3, (2015), 65–88.

ИНТЕРНЕТ ИЗТОЧНИЦИ / INTERNET SOURCES

McGuirk, P. M. & O'Neill, P. Using questionnaires in qualitative human geography. < <https://ro.uow.edu.au/sspapers/2518/> 29.01.2024 >

СЪКРАЩЕНИЯ / ABBREVIATIONS

ЕС – Европейски съюз

МИГ – местни инициативни групи